

**Educatief dossier rond het werk en leven van Emile Verhaeren
voor de 3e graad van het secundair onderwijs**

Provinciaal Museum Emile Verhaeren

2012

Beste Leerkracht,

De Vlaamse, Franstalige dichter en kunstcriticus Emile Verhaeren geldt als één van de markantste figuren uit de Belgische letteren van de jaren 1900. Vertaald in meer dan 25 talen, laat hij ons een oeuvre na dat een belangrijke plaats in de wereldliteratuur inneemt en nog steeds aanspreekt. Daarom ontwikkelde het Verhaerenmuseum een educatieve brochure voor leerlingen van de 3^e graad secundair onderwijs om kennis te maken met deze beroemde dichter.

Deze educatieve brochure wil een aanzet geven om het leven en werk van Emile Verhaeren te integreren in een vakoverschrijdend lessenpakket voor de lessen Frans, Nederlands, Geschiedenis en Esthetica in de hoogste graad van het secundair onderwijs. Hierbij werd rekening gehouden met de vereiste vaardigheden, leerinhouden en de vakoverschrijdende eindtermen.

De brochure biedt naast een theoretische onderbouw, een aantal didactische verwerkingsvormen, lesideeën en lesmateriaal om Verhaeren in de klas te introduceren. Als bijlage omvat deze bundel een digitale informatiedrager met tekstueel, visueel en auditief bronnenmateriaal.

Wij hopen dat deze educatieve brochure u zal aanspreken en wensen u veel plezier bij de uitvoering ervan. Wij nodigen u alvast uit voor een bezoek aan het museum om de museale inrichting en de collectie te ontdekken.

Het educatieve team van het Provinciaal Museum Emile Verhaeren

INHOUDSTAFEL

1. Provinciaal Museum Emile Verhaeren
2. Bedoeling van deze brochure
3. Mogelijke invalshoeken en tips
 - 3.1 Algemeen
 - 3.2 Frans
 - A Introductie van de dichter
 - B Poèmes d'amour
 - C Style de Verhaeren
 - D Les amis de Verhaeren
 - 3.3 Nederlands
 - A Stijlkenmerken in poëzie
 - B De poëziestijl van Verhaeren
 - C Liefde bij de dichter
 - D Scheldegedicht
 - 3.4 Geschiedenis
 - A Introductie
 - B Verhaeren, een sociaal dichter
 - C Verhaeren, Vlaming en Europeaan
 - D Wereldoorlog I
 - 3.5 Esthetica
 - A Introductie
 - B Emile Verhaeren als kunstcriticus

Aanvullend bronnenmateriaal

Nuttige adressen

Links

Praktische informatie

1 Provinciaal Museum Emile Verhaeren

Het Provinciaal Museum Emile Verhaeren is een literair museum gewijd aan de Vlaamse, Franstalige dichter en kunstcriticus Emile Verhaeren (1855-1916). De collectie is geen statisch geheel van expositiekasten met (oude) boeken en memorabilia - bestemd voor een publiek van kenners en deskundigen - maar een spannend parcours in een eigenzinnig interieur dat de leerlingen op een actieve wijze laat kennis maken met Verhaeren. Aan de hand van zelden getoonde manuscripten, brieven, foto's, bibliotheek uitgaven, realia en kunstwerken van onder meer Constantin Meunier, Léon Spilliaert, Théo Van Rysselberghe, Henri Ramah, Constant Montald, Frans Masereel, Odilon Redon, William Degouve de Nuncques, Ossip Zadkine, ... staan de leerlingen oog in oog met de dichter, maken ze kennis met zijn oeuvre, de tijdsgeest waarin hij leefde en zijn talrijke vrienden.

2 Bedoeling van deze brochure

Deze brochure wil leerlingen voorbereiden op een bezoek aan het Provinciaal Museum Emile Verhaeren. Het museum brengt niet alleen een literaire tentoonstelling: er wordt op een zintuiglijke manier een pak informatie aangereikt. Niettegenstaande de verrassende en toegankelijke opstelling van de tentoonstelling, vermoeden we dat een onvoorbereide 17- en/of 18-jarige een beetje verloren loopt in het museum. Deze informatiebundel wil de leerlingen aanknopingspunten bieden van waaruit zij de rest van de opstelling zelf kunnen verkennen. Suggesties en lesmateriaal worden aangeboden om het leven en het werk van Verhaeren te introduceren in uw lessen:

- Als een project
- Individueel of in groep
- Gedurende één lesuur of gespreid over meerdere uren en/of vakken

Bij de opmaak van de brochure werd rekening gehouden met de eindtermen voor de lessen Frans, Nederlands, Geschiedenis en Esthetica in de derde graad ASO/TSO. Het volgende schema biedt ter ondersteuning een overzicht van deze eindtermen.

Nederlands / Frans

Literatuur bekleedt een belangrijke plaats bij het bevorderen van de leesvaardigheid, spreekvaardigheid, luistervaardigheid en schrijfvaardigheid van de leerlingen. Naast deze vier basisvaardigheden, komen ook volgende eindtermen aan bod:

- Vanuit een tekstervarende en tekstbestuderende manier van lezen, de (literaire) teksten interpreteren, analyseren, overzichtelijk ordenen, evalueren en de inhoud van de informatieve tekst samenvatten, navertellen en/of (be)schrijven.
- Informatie over literaire teksten verzamelen en verwerken. Gebruik maken van verscheidene informatiekanalen.
- Gebruik maken van de gepaste lees- en leerstrategieën.
- Doelbewust gegevens, begrippen en werkwijzen hanteren om de bovengenoemde taken uit te voeren.
- Bereid zijn om:
 - Literaire teksten te lezen
 - Over de eigen leeservaring met anderen te spreken en erover te schrijven
 - De leeservaring in maatschappelijke context(en) te plaatsen
 - De persoonlijke leeservaring te toetsen aan die van anderen

Geschiedenis

- Informatie ordenen inzake tijds kader, ruimtelijk kader, sociale context...
- Zij kunnen informatie opzoeken rond een ruim geformuleerde historische probleemstelling op basis van concrete opdrachten, zoals het raadplegen van inhoudstafels van handboeken, gebruiken van een geschiedenisatlas, opzoeken van trefwoorden in referentiewerken, gebruiken van interactieve media, gebruiken van databanken, eenvoudige tekstuele, auditieve, visuele en audiovisuele informatie.

- De leerlingen leren diverse soorten bronnenmateriaal herkennen, de hoofdvragen van de historische kritiek en methode toepassen op dit bronnenmateriaal en een historische rapportering brengen.
- Trachten het maatschappelijke gedrag uit het verleden te interpreteren vanuit de toenmalige historische context, waarden, normen en mentaliteiten.
- Aansporen om de samenhang en de interactie van de diverse maatschappelijke domeinen te herkennen.
- Zelfstandig of in groep laten werken.
- Leren belangstelling aan de dag te leggen voor de problemen van een samenleving.

Esthetica

- Inzicht verwerven in de voornaamste kunststromingen en stijlevoluties aan het einde van de 19de eeuw.
- Karakteristieken van een stijlperiode herkennen uit representatieve voorbeelden van die periode.
- Inzicht krijgen in het sociologische aspect en functie van de 19de-eeuwse kunststromingen.
- Belangstelling activeren voor de culturele actualiteit.

Leren leren

- Informatiebronnen adequaat raadplegen.
- Werktijd plannen en het nodige materiaal selecteren en ordenen.
- Zichzelf sturen met behulp van de aanwijzingen van de leraar of de lesdoelstellingen.
- De eigen werkwijze vergelijken met die van anderen, aangeven waarom iets fout gegaan is en hoe fouten vermeden kunnen worden.

Sociale vaardigheden

- Contact leggen met anderen binnen de groep en openstaan voor contact met anderen buiten de groep.
- In een groepsdiscussie hun mening weergeven, handhaven en bijsturen.
- Onder begeleiding een taakgroep organiseren en de onderlinge verstandhouding bevorderen.

3 Mogelijke invalshoeken en tips

3.1 Algemeen

De figuur en het oeuvre van Emile Verhaeren kunnen op verscheidene manieren in de klas geïntroduceerd worden. Op de bijgevoegde Cd-rom (map 'Introductie Emile Verhaeren') vindt u alvast enkele algemene lessuggesties en bijhorend bronnenmateriaal:

- Een beknopte biografie kan gebruikt worden ter introductie.

Een uitgebreidere biografie vindt u terug in/op:

- de museumgids (€ 3)
 - de website van het museum: www.emileverhaeren.be
 - Jacques Marx, *Verhaeren, biographie d'une œuvre*, 1996.
 - Paul Servaes, *Emile Verhaeren, Vlaams dichter voor Europa*, 2012.
-
- Een chronologisch overzicht helpt Verhaeren te situeren in een ruimer tijds kader (politieke/maatschappelijke en literaire dimensie) en de boeiende tijdsgeest van de Belle Époque weer te geven. Het museum heeft een geïllustreerde tijdslijn uitgewerkt die eveneens te koop is voor 5 euro.
-
- De stamboom van Verhaeren kan aanleiding zijn voor een essay, het voeren van een genealogisch onderzoek, ... Deze werd geïntegreerd in de opstelling van het museum.
-
- De leerlingen kunnen zelf - individueel of in groep - op zoek gaan naar informatie over de dichter (websites, naslagwerken, catalogi, ...). De resultaten worden als essay, website, videomontage, theaterstuk, strip, voordracht, quiz... gepresenteerd aan de klas.

- Een krantenartikel naar aanleiding van de 150ste verjaardag van de dichter (*De Standaard*, 05-03-2005) kan aangewend worden voor een hedendaagse introductie van de dichter (zie cd-rom, map 'Introductie Emile Verhaeren').
- Hoe kan men iemand beroepsmatig leren kennen? Door zijn curriculum vitae. Het CV van Verhaeren kan bovendien een aanzet zijn tot het schrijven van een eigen CV. Tips voor het schrijven van een CV vindt u op de site van onder meer de VDAB, Stepstone, etc. Bij een CV hoort bovendien meestal ook een sollicitatiebrief. De leerlingen kunnen in naam van Verhaeren een sollicitatiebrief schrijven om bijvoorbeeld in aanmerking te komen voor de Nobelprijs Literatuur.

Verder vindt u op de Cd-rom afzonderlijke mappen voor de vakken Frans, Nederlands, Geschiedenis en Esthetica waarin u alle lessuggesties en lesmateriaal voor het betreffende vak terugvindt.

3.2. Frans

A Introductie van de dichter

Lessuggestie 1

Documentaire

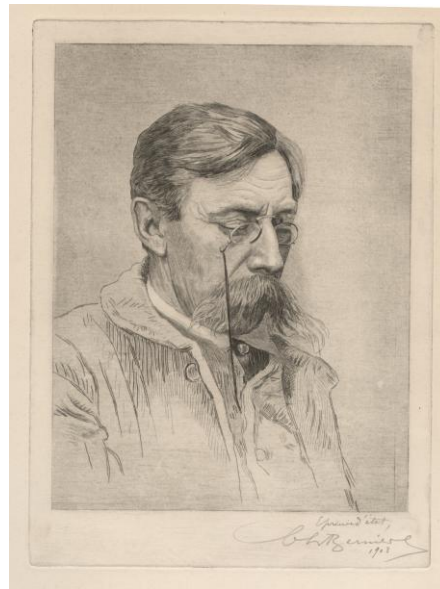
De leerlingen krijgen een Franstalige schooluitzending van de RTBF te zien: '*Verhaeren en Flandre*' (1990). Deze documentaire brengt het leven en enkele van Verhaerens gedichten in beeld. (30 min)

Zij dienen een antwoord te geven op de volgende vragen:

1. Où et quand Verhaeren est-il né?
2. Quelles études a-t-il faites?
3. À quelle revue importante Verhaeren a-t-il collaboré?
4. N'a-t-il écrit que de la poésie?
5. Nommez cinq amis renommés de Verhaeren.
6. Donnez le titre de trois poèmes de Verhaeren.
7. Nommez cinq recueils.
8. Quel est le thème essentiel de ces recueils?
9. Comment Verhaeren a-t-il trouvé la mort? Où est-il enterré?

Lessuggestie 2

Introductie

Regardez bien le portrait de Verhaeren par Charles Bernier et répondez aux questions suivantes:

1. S'agit-il d'un dessin ou d'une gravure?
2. Décrivez le portrait présenté.
3. À quoi remarquez-vous que ce portrait a cent ans?

Deel 1

De biografie van Verhaeren (zie Cd-rom, map 'Frans').

Lisez la biographie et répondez aux questions:

1. En quel siècle Verhaeren a-t-il vécu?
2. Comment Verhaeren a-t-il trouvé la mort ? Où est-il enterré ?
3. Verhaeren était-il un poète engagé? En quel sens?

Deel 2

De leerlingen lezen en bespreken enkele gedichten van Verhaeren.

Le vent

*Sur la bruyère longue infiniment,
Voici le vent cornant Novembre ;
Sur la bruyère, infiniment,
Voici le vent
Qui se déchire et se démembre,
En souffles lourds, battant les bourgs;
Voici le vent,
Le vent sauvage de Novembre.¹*

Vocabulaire:

la bruyère: de heide

corner: une corne (een hoorn); sonner de la corne (op de hoorn blazen)

se démembrer: zichzelf in stukken scheuren, zich verminken

un souffle: een adem, een windstoot

un bourg: een gehucht (synonyme : un hameau)

sauvage: wild

1. Résumez cette strophe.
2. Quels sentiments le poète exprime-t-il ?
2. Quels termes accentuent ses sentiments ?

¹Verhaeren (E.), *Gedichten*, Provinciaal Museum Emile Verhaeren. Sint-Amands. 2005. p. 52.

Als extraatje: Op de Cd-rom vindt u een stemopname van Verhaeren met bijhorende transcriptie in de map 'Frans'.

Van de Franstalige auteurs gestorven voor het einde van de eerste wereldoorlog werden enkel de stemmen van Apollinaire en Verhaeren opgenomen en bewaard.

La pluie

*Longue comme des fils sans fin, la longue pluie
Interminablement, à travers le jour gris,
Ligne les carreaux verts avec ses longs fils gris,
Infiniment, la pluie,
La longue pluie,
La pluie.²*

Vocabulaire:

un fil: een draad

le jour: de dag, (maar ook) het daglicht

interminablement: (adverbe) > interminable > terminer: eindeloos (synonyme : sans fin)

à travers: doorheen

1. Combien de verbes y a-t-il dans ces six vers? Soulignez-les.
2. Dites en vos propres termes ce que le poète décrit (exprime) ici.
3. Lisez la strophe à haute voix, caractérisez le rythme.
4. Quels termes soulignent la monotonie de la pluie?

Andere gedichten zijn onder meer *Le Passeur d'eau*, *Les Pas*, *L'Escaut*, *Mon Village*, *Chanson de fou*, ... (zie CD-rom, map 'Frans').

² Verhaeren (E.), *Gedichten*. Provinciaal Museum Emile Verhaeren. Sint-Amands. 2005. p. 40.

B Poèmes d'amour

Verhaeren schreef drie bundels liefdespoëzie voor zijn vrouw Marthe Massin: *Les Heures claires*, *Les Heures d'après-midi* en *Les Heures du soir*.

Introductie

De leerkracht toont een foto van Emile en Marthe Verhaeren. Hij/zij vertelt hoe het koppel elkaar heeft leren kennen (zie biografie) en dat het echtpaar de geschiedenis is ingegaan als perfecte geliefden. Hun immense liefde straalt uit de drie bundels liefdespoëzie die Verhaeren voor zijn echtgenote schreef.

Deel 1

Er volgt een luisteroefening. Het liefdesgedicht *Je t'apporte ce soir, ...* van de CD *Autrement dit* van Alain Carré wordt beluisterd. De leerlingen krijgen een werkblad met een invuloefening (zie voor luisterfragment en invuloefening Cd-rom, map 'Frans').

Daarna is er een bespreking van het gedicht aan de hand van enkele vragen:

1. Faites connaître les idées essentielles de chaque strophe. En quoi consiste le sens de cette composition?

(In de eerste acht verzen neemt de dichter het initiatief, daarna neemt de natuur het van hem over om tenslotte de dichter weer aan het woord te laten. Even wordt ook de geliefde aangesproken).

2. Relevez les termes, les métaphores, les images qui mettent en lumière l'amour du poète ?

(Mooi en licht woordgebruik, liefdevolle en vurige metaforen, beeldklank door rijm, ...)

3. Cet amour fait appel aux sens. Un sens manque dans le texte, lequel? Relevez les sens évoqués dans le poème.

- *De smaakzin (le goût) komt niet aan bod.*
- *mes mains douces d'avoir touché*
- *mes yeux brillants*
- *des cris captifs*
- *Respire-les sur moi*

Deel 2

De leerlingen maken een Nederlandse vertaling van het gedicht.

C **Style de Verhaeren** (zie ook lessenreeks Nederlands)

Als dichter was Emile Verhaeren (1855-1916) de onbetwistbare meester van zijn tijd. Verhaerens vernieuwende letterkundige activiteit werd getekend door een veelheid aan stijlen. In deze les komen het literair symbolisme en het sociaal realisme bij Verhaeren aan bod.

Introductie

De leerlingen werken in twee groepen. De ene groep maakt een 'tableau vivant' van het gedicht *Le Moulin*; de andere groep van het gedicht *Le Départ*. Een 'tableau vivant' is het ten tonele brengen van een momentopname of de sfeer van een gedicht; het gedicht letterlijk tot leven laten komen.

Literaire stromingen

Het symbolisme

Verhaeren was een pionier voor het Belgisch literair symbolisme. Deze zelfbewuste beweging verenigde auteurs die de heersende letterkundige stromingen wilden negeren en zich verzetten tegen het principe '*l'art pour l'art*'. De auteurs legden in hun werk sterk de nadruk op de innerlijke verborgen realiteit, de wereld van de droom, de verbeelding, de vrije creatieve mens, de absurditeit van het materialisme, ... Zij lieten in hun dromerige wereld de zwijgende dingen spreken (symbolen). Opvallend is ook de zwaarmoedige sfeer binnen deze stroming.

(Fragment Cd-rom: ***Le Moulin***)

Het (sociaal) realisme

Het (sociaal) realisme wil in de eerste plaats de natuur en het leven van mens, dier en plant realistisch weergeven. In de tweede plaats wil het vooral een aanklacht zijn tegen de sociale wantoestanden. De onderwerpen in deze literatuur zijn onder meer: arbeid, ziekte, ellende of ongeluk.

(Fragment Cd-rom: ***Le Départ***)

Schrijfopdracht: À quel mouvement littéraire appartient chaque poème? Motivez votre réponse!

D Les amis de Verhaeren (zie ook lessenreeks *Esthetica*)

Introductie

Aan de hand van het schilderij *De Lezing* (*La Lecture*) van Théo Van Rysselberghe worden Verhaerens gerenommeerde vrienden geïntroduceerd. Een bespreking van dit schilderij vindt u op de site van het Museum voor Schone Kunsten Gent:

www.mskgent.be > collectie > ca. 1900 > Drie portretten: De Lezing.

Verhaeren had een uitgebreide vriendenkring waaronder Edgar Degas, Auguste Rodin, Léon Spilliaert, James Ensor, Théo Van Rysselberghe, Henri Van de Velde, Constantin Meunier, Fernand Khnopff, Paul Signac,... Enkelen onder hen, bijvoorbeeld James Ensor en Fernand Khnopff kregen door Verhaerens kunstkritieken bekendheid (zie Cd-rom, map 'Frans').

Schrijfopdracht

De leerlingen krijgen de opdracht zelf een kunstkritiek te schrijven over het werk van één van Verhaerens vrienden. Alternatief schrijven de leerlingen een kunstkritiek over een hedendaagse kunstenaar, dichter of zanger naar keuze.

3.3 Nederlands

A Stijlkenmerken in poëzie

Deze les start met het lezen van poëzie in het algemeen. Bij deze ontdekkingsstocht wordt gekeken naar de stijlkenmerken die de betekenis van een gedicht duidelijker maken. Diverse gedichten komen aan bod (Louis-Paul Boon, Herman De Coninck, Paul Van Ostaijen, Emile Verhaeren, ...).

Introductiemoment:

Een woordspin maken rond poëzie.

Welke gedachten/gevoelens komen op bij het woord poëzie?

Leerlingen kunnen gedurende vijf minuten op het bord vrij hun ideeën noteren.

Deel 1

Opsplitsing in groepjes. Ieder groepje krijgt vier verknipte gedichten aangeboden (zie Cd-rom, map 'Nederlands'). Trachten de gedichten opnieuw samen te stellen.

Vervolgens worden de gedichten per groepje besproken aan de hand van volgende vragen:

- Welke betekenis schuilt in ieder gedicht?
- Welk gedicht spreekt jou het meest aan? Waarom?
- Welk gedicht spreekt jou het minst aan? Waarom?

Deel 2

Ieder groepje krijgt de opdracht om twee van bovenstaande gedichten volgens de volgende stijlkenmerken te analyseren:

- Is er een vast rijmschema?
- Is er een vaste verslengte?
- Spreken we over ritme? Hoe merk je dat?
- Zijn er alliteraties? (woorden die met dezelfde klank beginnen)

bijvoorbeeld: 'een zucht van de ziedende zee'

- Is er assonantie of binnenrijm? (klinkers klinken hetzelfde, maar medeklinkers verschillen)

bijvoorbeeld: 'klaar water'

- Zijn er enjambementen? (een zinsdeel dat doorloopt over het einde van de versregel heen)

bijvoorbeeld:

'hij moet hebben willen weten

hoe een paard wordt gemaakt, [-]'

Deel 3

De leerkracht stelt een bordschema samen waarin de verschillende stijlkenmerken per gedicht besproken worden.

B De poëziestijl van Verhaeren (zie ook lessenreeks Frans, link met *Esthetica*)

Emile Verhaeren is als het ware een literaire duizendpoot. Niet alleen was hij een veelzijdig dichter, hij schreef ook vele kunstkritieken en enkele toneelstukken. Zijn poëzie kenmerkt zich door een grote verscheidenheid aan dichtstijlen: het naturalisme, sociaal realisme, symbolisme,... Op basis van enkele gedichten van Verhaeren (vertaald in het Nederlands) leren de leerlingen de verschillende stijlen onderscheiden.

Introductie

De leerlingen lezen het krantenartikel van *De Standaard* van 05/03/2005 over de 150ste verjaardag van de dichter (zie Cd-rom, map 'Introductie Emile Verhaeren').

Nadien wordt hen gevraagd met eigen woorden een korte samenvatting van het artikel te geven.

- Waarom verscheen dit artikel in de krant?
- Situeer Verhaeren in de 19^e eeuw?
- Wat wil dit artikel duidelijk maken?

Literaire dichtstijlen

Verschillende literaire stromingen werden ontwikkeld tussen 1850 en 1910. Emile Verhaeren is als literair kunstenaar een ideaal voorbeeld om deze stromingen te illustreren.

Het naturalisme legt de nadruk op een natuurgetrouwe weergave van mensen, dieren en de wereld. Deze stroming doelt op een waarheidsgetrouwe beschrijving van alles wat om ons heen verschijnt en dit volgens de klassieke waarden van de kunst. Geïnspireerd door de doeken van grote Vlaamse schilders als Jordaens, Teniers en Steen, schreef Verhaeren de dichtbundel *Les Flamandes* (1883). Op een realistische wijze beschrijft hij het Vlaamse land en zijn inwoners zoals ze hem voor de geest komen uit zijn herinneringen. De naturalistische inslag van het werk en de vaak provocerende, sensuele en realistische schetsen van zijn personages vonden succes in avant-garde kringen.

(Fragment Cd-rom: ***Aan de Vlaamse vrouwen***)

Zijn werk evolueerde naar het sociaal realisme. Met zijn sociale trilogie *Les Campagnes hallucinées* (1893), *Les Villes tentaculaires* (1895), *Les Villages illusoires* (1895) en zijn eerste theaterstuk *Les Aubes* (1898), trok hij vanuit een sociale bewogenheid ten strijde tegen de sociale ongelijkheid en de teloorgang van het platteland, wrange gevolgen van de Industriële Revolutie.

(Fragment Cd-rom: ***De uittocht***)

Geleidelijk aan ontwikkelde zich het symbolisme. Emile Verhaeren wordt wel eens de pionier van het Belgische symbolisme genoemd. Hij was één van de eerste literaire kunstenaars die zich verzette tegen het klassieke principe *'l'art pour l'art*. Schrijvers als Stéphane Mallarmé, Maurice Maeterlinck, Max Elskamp, Georges Rodenbach en Emille Verhaeren ervoeren de pijnlijke leegheid en twijfel die de 19de -eeuwse vernieuwingen met zich meebrachten. Zij zochten in hun werk via dromerige, zwaarmoedige symboliek een vlucht uit de realiteit van het dagelijkse leven. De nadruk kwam te liggen op de vrije creativiteit en innerlijke gevoelswereld van de mens.

(Fragment Cd-rom: ***De molen***)

De leerlingen krijgen de drie gedichten gepresenteerd met een overzicht van de belangrijkste kenmerken van de literaire stromingen (zie Cd-rom, map Nederlands). Zij weten dat ieder gedicht een bepaalde stroming tussen 1850 en 1910 evoceert. Vervolgens bepalen zij aan de hand van de kenmerken welk gedicht hoort bij welke stroming.

Eventueel zoeken de leerlingen via de gegeven kenmerken meer informatie over de literaire stromingen en geven zij een nieuw voorbeeld per stroming.

C Liefde bij de dichter

De vele liefdesgedichten die Emile Verhaeren schreef voor zijn vrouw Marthe Massin, vormen samen drie bundels liefdespoëzie: *Les Heures claires*, *Les Heures d'après-midi* en *Les Heures du soir*.

Introductie

De leerkracht leest een aantal liefdesgedichten voor (zie Cd-rom, map Nederlands):

Voorbeelden: Emile Verhaeren: *De Heldere Uren* (vertaling Stefaan van den Breemt)

Hans Andreus: *Voor de dag van morgen*

...

Deel 1

De leerkracht leest de volgende situatie voor:

Er is een jongen, Dieter, en een meisje, Veerle. Ze zitten samen in het vijfde jaar van de Moderne-Talen-Wiskunde. Dieter probeert tevergeefs zijn verliefdheid duidelijk te maken aan Veerle. De knappe Veerle negeert hem compleet. Dieter geeft niet op. Als ultieme poging zal hij een liefdesgedicht voor haar schrijven. Via een vriendin van Veerle heeft hij haar gsm-nummer. Hij zal haar een liefdesgedicht sms'en. Enig idee welk bericht hij heeft verstuurd? (Let op: het bericht telt max. 150 tekens)

De leerlingen schrijven een passend liefdesgedicht (individueel of in groep).

Deel 2

De leerlingen dragen hun gedicht voor en/of hangen het gedicht op aan een berichtenmuur in de klas. De 'berichten' worden gericht aan Veerle. Misschien krijgt Dieter ooit wel een berichtje terug? De leerlingen worden aangespoord om de berichtenmuur ook te gebruiken na de les voor gedichten of andere berichten.

D Scheldegedicht *(link met de les Aardrijkskunde)*

Emile Verhaeren liet zich inspireren door het Vlaamse landschap, in het bijzonder door de Schelde en het omringende landschap. In deze les worden de schoonheid en de functies van de Schelde ter discussie gesteld.

Introductie

De leerkracht toont een foto van Verhaerens graftombe aan de Schelde. De dichter ligt letterlijk met zijn voeten in het water begraven, zoals hij wenste in het gedicht *De Schelde* (zie Cd-rom, map 'Nederlands'): *“Oh woeste Schelde van het Noorden, bij 't komen van mijn laatste dag, Ontvang mijn as in uwe boorden, dat ik tot in mijn graf uw leven voelen mag”*. (E. Verhaeren, “L’Escaut”, in: *Les Héros*, 1908. Vertaling: J. De Smet, 1922).

Zuiver water zoals in Verhaerens tijd heeft de Schelde echter niet meer te bieden. Daarom sturen milieuorganisaties en de milieuoverheid er de afgelopen jaren op aan om via strenge regels en de installatie van zuiveringsstations de Schelde weer zuiver te krijgen. Maar over de plannen blijft discussie bestaan.

Panelgesprek

Een panelgesprek vindt plaats met de volgende partijen: de natuur- en milieuorganisaties, de visserij, een havenstad met veel industrie en een watersportvereniging van motorboten en waterski. Iedere partij verdedigt zijn standpunt in het toekomstplan van de Schelde. Doel: Hoe kunnen we de Schelde weer zuiver krijgen? Alle fragmenten komen uit het educatief dossier van het Provinciaal Museum Emile Verhaeren, uitgebracht in 2005.

- Natuur- en milieuorganisaties:

“Schorren zijn vanwege hun bijzondere bodems, planten en dieren, waardevolle natuurgebieden. Omdat in de bodem vaak de basis voor de planten- en dierenwereld van het schor aanwezig is, mogen die niet teveel giftige stoffen bevatten. Waterverontreiniging door afvallozingen zorgen voor verstoring van die bodems. Het

dierenleven in en op de bodems neemt af, planten groeien er slechter of minder en vogels blijven daardoor weg. De natuur- en milieuorganisaties willen zeer hoge geldsommen (€ 2.000) opleggen aan de industrie van het havengebied, maar ook aan watersportverenigingen als een soort taks op de waterwegen. Op die manier wil de milieuorganisatie deze partijen bewust maken van een aangepast gebruik van de Schelde en dus van de duurzaamheidskwestie. Het nieuwe budget moet volgens de natuurverenigingen geïnvesteerd worden in nieuwe waterzuiveringstations”.

- Visserij:

“De Schelde stond tijdens de Middeleeuwen bekend om zijn grote aantal vissoorten, nu staat ze vooral bekend als een visarme rivier. Afvallozingen hebben het er voor vissen niet gemakkelijker op gemaakt. Soms is er een opleving zoals in de Tweede Wereldoorlog toen de industrieën grotendeels stil lagen. Dat betekent dat het Scheldewater zich snel kan herstellen en de vissers hun broodwinning kunnen terugwinnen indien de industrie aan de Schelde haar productiviteit mindert”.

- Havenstad:

“De vele duizenden schepen die de Schelde op- en afvaren, gaan meestal naar de grotere havens. Daar laden ze hun goederen in of uit. Die goederen gaan dan naar de industriële vestigingen in het havengebied. Vanuit deze havengebieden komen en gaan ook veel producten via (spoor)wegen en kanalen. De havens vormen dus belangrijke verkeersknooppunten. Bovendien zorgt het havengebied en haar industrie voor zeer veel werkgelegenheid, die direct of indirect met de haven te maken heeft. De economie van ons land hangt dus samen met de groei en bloei van de havens. Wij kunnen onze productiviteit in geen geval verminderen”.

- Watersportvereniging:

“Onze sportvereniging telt 178 leden. Ieder weekend van maart tot en met oktober organiseren wij waterskiëssen en evenementen. De Schelde is goed gelegen en is een prachtige omgeving om bezoekers en leden naar toe te lokken. Men zegt soms dat we mee de oorzaak zijn van de waterverontreiniging en dat we de rust verstoren van dieren uit de nabijgelegen natuurgebieden. Daar gaan we niet mee akkoord. De industrie zal

zeker en vast een grotere vervuiler en lastpost zijn dan onze kleine organisatie. Zij zullen dus meer moeten opdraaien voor het nieuwe plan. Wij gaan geen geldsom betalen voor waterbelastingen”.

De leerlingen kunnen kiezen welke rol zij spelen in het panelgesprek. Tot slot moet er een akkoord komen met specifieke regels en wetten om de Schelde zuiver te krijgen. Om beter voorbereid aan het debat deel te nemen, zoeken de leerlingen vooraf informatie over hun partij. Eventueel wordt er een moderator ingeschakeld die het debat leidt.

3.4 Geschiedenis

De historische figuur van Emile Verhaeren (1855-1916) kan enerzijds behandeld worden als 'casestudy' op zich, maar anderzijds ook als voorbeeld van een specifieke historische probleemstelling of context.

A Introductie

Deel 1

Emile Verhaeren kan op verscheidene manieren in de klas geïntroduceerd worden. Op de bijgevoegde Cd-Rom (map 'Introductie Emile Verhaeren') en in **3.1 Algemene invalshoeken** vindt u alvast enkele lessuggesties en bijhorend bronnenmateriaal.

Deel 2

James Ensor, *Emile Verhaeren scherpt zijn potlood* (1890)

Mogelijke vragen:

Bekijk aandachtig het portret van Emile Verhaeren door James Ensor. (zie Cd-rom)

- Beschrijf het schilderij in enkele zinnen.
- Geef twee elementen waaruit je kunt afleiden dat Verhaeren door Ensor als schrijver en kunstcriticus wordt afgebeeld.
- Geef een mogelijke verklaring voor de titel *Emile Verhaeren scherpt zijn potlood* (zie Cd-rom, map Geschiedenis)
- Uit welke elementen kan je afleiden dat dit schilderij meer dan honderd jaar oud is?

B Verhaeren, een sociaal dichter

Bron 1

In de jaren die volgden op de Frans-Pruisische oorlog (1870) werd het economische en politieke leven in België vertroebeld door intense spanningen en tegenstellingen. De economische expansie werd gevolgd door een algemene depressie en recessie. De barre winters en economische crisis in de jaren 1880 bracht een groot deel van de Belgische landbouw- en industriebevolking op de rand van de hongersnood. Volksopstanden, stakingen en werkacties volgden. Als antwoord op het voortdurend negeren van deze problematiek door de traditionele partijen en machthebbers, werd de Belgische Werkliedenpartij (1885) opgericht. De sociale eisen zoals betere werkomstandigheden, hogere lonen en algemeen kiesrecht kwamen naast het Kongolese vraagstuk en de taalkwestie op de politieke agenda te staan.

Bron 2

Intellectuelen, kunstenaars en schrijvers trokken ten strijde tegen de sociale ongelijkheid ten gevolge van de Industriële Revolutie. Zo ook Verhaeren.

Aangeslagen en verontrust zag de dichter hoe het Vlaamse platteland werd leeggezogen door de steden. Het platteland was verworden tot ellende en miserie. Toch geloofde hij in de mogelijkheden van de grootstad, de industrialisatie en de technische vernieuwingen. In het samentreffen van duizenden mensen zag hij een kans om eensgezind te streven naar een betere wereld. Dank zij de wetenschappelijke vooruitgang zou de mens in staat worden om zijn materiële zorgen te vergeten en meer tijd vrij te maken voor creativiteit en intellectuele ontplooiing. Vanwege haar sociale inslag had Verhaerens oeuvre een grote invloed op de literatuur van de latere communistische landen. Let wel: Verhaerens visie op de toenmalige sociale problematiek en samenleving resulteerde niet in een 'daad'werkelijk verzet. Hij was vooral bezorgd om de specifieke rol van de kunst en de artistieke activiteit in de maatschappij.

Bron 3 en 4

Op de Cd-rom (map Geschiedenis) vindt u Verhaerens gedichten *La Ville* en *Le Départ* uit de sociale dichtbundel *Les Campagnes hallucinées* (1893) in originele en vertaalde versie.

De leerlingen lezen het gehele gedicht of slechts de aangeduide passages en confronteren deze met de schilderijen *De landverhuizers* (1894) en *Een stakingsavond* (1893) van Eugène Laermans.

Mogelijke vragen:

- Leg met je eigen woorden de begrippen 'economische expansie', 'depressie', 'recessie' en 'algemeen kiesrecht' uit. (bron 1)
- Wat verstaat men onder 'de traditionele partijen en machthebbers'? (bron 1)
- (*Liberale en Katholieke partijen*)
- Lees de gedichten van Verhaeren. Beschrijf aan de hand van deze bronnen de 19de-eeuwse leefomstandigheden. (bron 3 & 4)
- Geef Verhaerens visie op de 19de-eeuwse socio-economische ontwikkelingen ten gevolge van de Industriële Revolutie? (bron 2, 3, 4)
- Uit welke elementen kan je dit afleiden?
- Vergelijk Verhaerens gedichten met de schilderijen van E. Laermans. (bron 3 & 4)
- Beschrijf bondig deze schilderijen.
- Het schilderij bevestigt Verhaerens visie. Juist of onjuist?
 - Motiveer je antwoord.
- Geef minimum twee gelijkenissen of verschillen tussen de gedichten van Verhaeren en de schilderijen van Eugène Laermans.
- Welke van de twee bronnen zijn echte historische bronnen?
 - Motiveer je antwoord.
- Waarom genoten Verhaerens dichtbundels een enorm succes in de latere communistische landen. (bron 2)
- Leidt vanuit Verhaerens sociale bekommernis en utopische visie op de 'nieuwe tijden' af of Verhaeren een voor- of tegenstander van de kolonisatie was. Motiveer je antwoord.

- *(Voorstander – De kolonisatie werd gezien als een noodzakelijk emanciperend proces voor de “achtergebleven” gebieden: op die manier zouden deze volkeren “geciviliseerd” worden. De uitbuiting was van secundair belang).*

Ter uitbreiding kan een debat over de volgende stellingen gevoerd worden:

- De wetenschappen en techniek verlossen ons van alle ellende en rampen waartegen de mens vroeger machteloos was. De wereld werkt als een machine, volgens een ijzeren wetmatigheid. De mens kan de machine ontleden, haar werking voorzien en zo de wereld beheersen. Dit is een mechanisch wereldbeeld. (moderniteit)
- Daar tegenover kunnen we een organisch wereldbeeld zetten. De wereld is één geheel: een kunstwerk waarin spontaniteit, vrijheid en creativiteit essentieel zijn. (antimoderniteit)
- Hedendaagse kinderarbeid in bepaalde ontwikkelingslanden

C Verhaeren, Vlaming en Europeaan

Bron 1

Resultaat biografisch onderzoek naar Verhaeren

Emile Verhaeren werd geboren op 21 mei 1855 te Sint-Amands als zoon van een welstellende handelaarfamilie. Ondanks Verhaerens literaire en artistieke vernieuwingsdrang, was hij noodgedwongen een kind van zijn tijd, een exponent van de socio-culturele situatie zoals ze bestond in het Vlaanderen van toen. Verhaeren voelde zich Vlaming ("et pourtant, je suis le fils de cette race"). Zijn oeuvre wordt getekend door een intense liefde voor Vlaanderen, vanaf zijn debuutbundel *Les Flamandes* (1883) tot de vijfdelige cyclus *Toute la Flandre* (1904-1911). Toch hield Verhaeren vast aan het Frans als dé cultuurtaal bij uitstek, waarmee hij heel Europa kon bereiken. Pas vanaf de generatie van August Vermeylen (°1872) en de oprichting van het tijdschrift *Van Nu & Straks* (1893) werd het Nederlands in Vlaanderen meer en meer erkend als een echte cultuurtaal.

Bron 2

De gedichten *Liminaire* uit *Les Tendresses premières* (1904) en *Épilogue* uit *Les Plaines* (1911) in originele en vertaalde versie (zie Cd-rom, map 'Geschiedenis').

Bron 3

Brief van Verhaeren aan August Vermeylen (zie Cd-rom, map 'Geschiedenis').

Bron 4

Verhaeren was ook een Europeaan en wereldburger 'avant la lettre'. De dichter ijverde voor het verleggen van de grenzen tussen talen, culturen en literaturen. Hij was van mening dat dit de ontwikkeling van de mensheid stimuleerde. Uitspraken van Verhaeren met betrekking tot zijn Europeanisme en kosmopolitisme bewijzen dit. (zie Cd-rom, map 'Geschiedenis').

Mogelijke vragen:

- Verhaeren was een Franstalige dichter. Toch werd hij in 1855 in Sint-Amands, een Vlaams dorpje aan de Schelde, geboren. Leg uit waarom Verhaeren in het Frans schreef. (bron 1)
- Verklaar: ‘*Verhaeren was een kind van zijn tijd door vast te houden aan het Frans als cultuurtaal bij uitstek*’. (bron 1)
- Verhaeren moest ervaren dat zijn verzen en zijn proza het Vlaamse volk niet bereikten. Verklaar waarom zijn oeuvre wel een grote weerklank kende in de rest van Europa – zelfs in China en Japan. (bron 1)
- Met de oprichting van het tijdschrift *Van Nu & Straks* (1893) kregen Vlaamse schrijvers de kans in het Nederlands te publiceren. Leg uit waarom Verhaeren zich niet aansluit bij deze beweging. (bron 1).
(*Verhaeren was een generatie ouder en had al carrière gemaakt. Bovendien beheerste hij de Nederlandse taal onvoldoende.*)
- Lees het gedicht *Liminaire* van Verhaeren. (bron 2)
 1. Uit welke elementen kan je afleiden dat Verhaeren zich Vlaming voelde.
 2. Wie bedoelt Verhaeren met ‘het volk’?
- Verklaar aan de hand van de brief van Verhaeren aan August Vermeylen hoe de Fransschrijvende dichter Vlaanderen op de Europese literaire kaart heeft gezet. Uit welke termen kan je dit afleiden? (bron 3)
- Zoek aanvullende informatie over August Vermeylen en zijn betekenis voor de Vlaamse cultuurgeschiedenis. (bron 3)
- Beschrijf Verhaerens visie op het opvoedings- en onderwijssysteem. (bron 4)
- De dichter ijverde voor het verleggen van de grenzen tussen talen, culturen en literaire stromingen. Waarom is hij deze mening toegedaan? (bron 4)
- Verhaeren was een nationalist. Juist of onjuist? Motiveer je antwoord. (bron 4)
- Hoe ervaren de leerlingen hun wereldburgerschap? Voelen zij zich Vlaming, Belg of Europeaan.

D Wereldoorlog I

In 1914 - op het toppunt van Verhaerens roem in Duitsland - brak de Eerste Wereldoorlog uit. Het ontredderde Verhaeren volledig. Zijn droom van een verenigd Europa spatte uiteen. Vanuit zijn sociale en humanistische bewogenheid klaagde hij in vlamme en schrijnende verzen de oorlogsellende aan en verzette zich heftig tegen de Duitse bezetting van België. Hij publiceerde zijn gedichten in de anti-Duitse publicaties, gaf meerdere bundels uit en bracht talloze voordrachten ter verdediging van zijn vaderland.

Bron 1

Een oorlogsgedicht (zie Cd-rom, map 'Geschiedenis').

Bron 2

Foto's van Verhaeren met het koningspaar uit 1915 (zie Cd-rom, map 'Geschiedenis').

Mogelijke vragen:

- Verklaar aan de hand van Verhaerens kosmopolitische gedachtegoed waarom de dichter zo ontredderd is door het uitbreken van de eerste wereldoorlog?
- Uit welke elementen kan je afleiden dat Verhaeren goed bevriend was met het vorstenpaar?

3.5 Esthetica

A Introductie

Op de bijgevoegde Cd-rom (map 'Introductie Emile Verhaeren') en in **3.1 Algemene invalshoeken** en **3.4 Geschiedenis** vindt u alvast enkele lessuggesties en bijhorend bronnenmateriaal.

B Emile Verhaeren als artistiek vernieuwer

(zie ook lessenreeks Frans en Nederlands)

Naast literaire duizendpoot was Verhaeren ook een fantastische kunstkenner. Door de kortzichtigheid en het snobisme van de zogenaamde kunstminnende bourgeoisie aan te klagen bracht Verhaeren heel wat opschudding teweeg. Met zijn baanbrekende kunstkritieken bracht Verhaeren jonge veelbelovende kunstenaars als James Ensor, Théo Van Rysselberghe, Constantin Meunier, Léon Spilliaert, Fernand Khnopff, ... in de bekendheid, zij behoorden allen tot Verhaerens vriendenkring. Deze kunstenaars wilden breken met de academische conventies en droomden ervan de kunstwereld te doen herleven en van Brussel het centrum van de avant-garde te maken. Zij groepeerden zich in Les XX en organiseerden jaarlijkse tentoonstellingen van eigen werk en werk van buitenlandse kunstenaars met dezelfde esthetische opvattingen: Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir, Paul Cézanne, Alfred Sisley, Camille Pissarro, Vincent Van Gogh, Paul Gauguin, Henri Matisse, Georges Seurat, Paul Signac, Maximilien Luce, Henri-Edmond Cross, Auguste Rodin, Henri de Toulouse-Lautrec, Odilon Redon, Jan Toorop, James Mc Neil Whistler,

Overtuigd dat deze kunstenaars een verandering in de naar zijn mening te academische kunstbeoefening tot stand konden brengen, schreef Verhaeren lovende artikels over hun tentoonstellingen en hun experimenten (vooral in het tijdschrift *L'Art Moderne*).

Verhaeren schreef ook enkele kunstenaarsmonografieën: Rembrandt (1904), Ensor (1908) en Rubens (1910).

Lessuggesties

1. U kan Verhaeren als kunstkritisch visionair behandelen in de lessen over de (Belgische) kunststromingen aan het einde van de 19de eeuw. Als kunstessayist schreef hij artikels over bijna alle vooraanstaande kunstenaars van die tijd of onderhield een intieme vriendschap met hen. Op de Cd-rom (map 'Esthetica') staan enkele van Verhaerens uitspraken over zijn kunstenaarsvrienden. Daarbij is ook een werk van deze kunstenaars te vinden.
2. Op de Cd-rom (map 'Esthetica') staat bijkomende uitleg over *De Lezing* van Théo Van Rysselberghe, en het schilderij *Emile Verhaeren scherpt zijn potlood* en *Les Cuisiniers dangereux* door James Ensor.
3. In de grote zaal van het museum kunt u de documentaire van de BRT over Emile Verhaeren bekijken...
4. In de kleine en in de grote zaal kunt u enkele werken bekijken en bespreken van o.a. Théo Van Ryselberghe, Georges Tribout, Henri Ramah, Léon Spilliaert, Fernand Khnopff, Constantin Meunier (werken wisselen bij tijdelijke tentoonstellingen)
5. Bekijk de tijdlijn voor een chronologisch overzicht van de kunstgeschiedenis.

Mogelijke vragen:

- Bestudeer onderstaande kunstkritieken van Verhaeren. Kies vervolgens een werk van één van deze kunstenaars en schrijf zelf een kunstkritiek.
- Schrijf naar voorbeeld van Verhaeren een kunstkritiek over een schilder of kunstwerk naar jouw keuze.
- Maak een thematische collage per kunststroming over de verschillende vrienden van Verhaeren.
- Waarin ligt de betekenis van Verhaeren als kunstcriticus?
- Waarom reageerden kunstenaars rond 1900 op de maatschappelijke ontwikkelingen waarvan ze getuige waren. (*een groep van kunstenaars en intellectuelen doorzag de bedrieglijkheid van de burgerlijke maatschappij en verzette zich tegen de waarden van de bourgeoisie*)
- Bekijk de documentaire in de grote zaal: wat sprak de jonge Emile Verhaeren in Antwerpen aan?
 - Welke bekende schilder wordt hier ter sprake gebracht? (*Kathedraal/Pieter Paul Rubens*)
- Bekijk de werken van Van Ryselberghe in het museum:
 - De Zwervers (ets, kleine zaal):
 - Met welke stroming, waar Verhaeren zich later op heeft gericht kan je dit werk linken? (*Sociaal Realisme*)
 - De Lezing (kopie, origineel bevindt zich in het Museum voor Schone Kunsten, Gent):
 - Wat beeldt dit schilderij uit? (*bijeenkomsten in het appartement van Emile Verhaeren bij hem te Saint-Cloud, nabij Parijs*) (zie tekst).
 - Welke kunststroming herken je in het werk van Van Ryselberghe? Bespreek. (*Pointillisme*).
 - Waar is Emile Verhaeren?
 - Wat is hij aan het doen?
 - Welke kunstwerken zie je?

- Bekijk het werk van Ensor: “Les Cuisiniers dangereux:”
 - Welke kunstenaars en andere bekende figuren zie je?
 - Waar is Verhaeren?
 - Wat doet hij?
 - Waarom?
 - Wat zou de titel kunnen betekenen?

- Bekijk de werken “Le Meunier” (De Molenaar) en “Le Sonneur” (De Klokken-
luider) van Ramah:
 - Op welke wijze zijn deze werken uitgevoerd? (Gravures, etsen)
 - Binnen welke kunststroming zou je deze plaatsen?
 - Hoe zou je de personen beschrijven die er op staan afgebeeld?
 - Waarom zijn dit typische onderwerpen die bij Emile Verhaeren passen?

- Welke portretten en beelden vind je terug in het museum?
- Wie heeft ze gemaakt?
- Welke relatie was er tussen Georges Tribout en Emile Verhaeren? (*zie tekst*)
- Bekijk de tijdlijn:
 - Welke verschillende kunststromingen kan je terugvinden?
 - Bespreek er één van. (*Impressionisme, Kubisme, Pointillisme...*)
- Emile Verhaeren heeft enkele kunstenaars geholpen om naam te maken dankzij zijn kritieken,
 - Welke?
 - Kan je ze ook terugvinden op de tijdlijn? (*Ensor, Khnopff, Meunier...*)

AANVULLEND BRONNENMATERIAAL

Enkele originele werken van Verhaeren

- Verhaeren, E. (1883) *Les Flamandes*.
- Verhaeren, E. (1893) *Les Campagnes hallucinées*.
- Verhaeren, E. (1895) *Les Villes tentaculaires*.
- Verhaeren, E. (1895) *Les Villages illusoires*.
- Verhaeren, E. (1904-1911) *Toute la Flandre*.
- Verhaeren, E. (1896) *Les Heures claires*.
- Verhaeren, E. (1905) *Les Heures d'après-midi*.
- Verhaeren, E. (1911) *Les Heures du soir*.
- Verhaeren, E. *Écrits sur l'art, 1881-1892*.
- Verhaeren, E. *Écrits sur l'art, 1893-1916*.

Werken over Verhaeren

- Marx, J., *Verhaeren: Biographie d'une Œuvre*. Bruxelles, Académie royale de langue et de littérature françaises, 1996.
- Servaes, P., *Emile Verhaeren, Vlaams dichter voor Europa*. Berchem, EPO, 2012.

Werken in vertaling (Frans-Nederlands)

- Verhaeren, E., *De Heldere uren* (1996) (vertaling Stefaan van den Bremt)
- Verhaeren, E. *Gedichten* (2005) (diverse vertalers)
- Verhaeren, E., *Duinenkrans* (2007) (vertaling Christina Guirlande)
- Verhaeren, E., *De tentakels van de steden* (2009) (vertaling Erwin Joos)
- Verhaeren, E., *Verhaeren in woord en beeld* (2009) (vertaling Julien De Mey)
- Verhaeren, E., *Het uur waarop wij wachten* (2011) (vertaling Frans Boenders)

Catalogi

- *Emile Verhaeren, un musée imaginaire*. Les Dossiers du musée d'Orsay 1997.
- *Sociale grafiek rond 1900. Tijdgenoten van Emile Verhaeren*. PMEVB 1985.

- *Emile Verhaeren en Europa*. PMEV 1999.
- *Een podium voor Verhaeren*. PMEV 2003. (theater)
- *Emile Verhaeren – TegenWOORDig*. Museumgids 2005.

Film

- *Verhaeren en Flandre* (1990) te bekijken in het museum.

CD-rom

Verhaerenmuseum (educatief pakket: lessenreeks en bronnen-materiaal)

NUTTIGE ADRESSEN

Provinciaal Museum Emile Verhaeren

(museum en grafmonument aan de Schelde)

E. Verhaerenstraat 71, 2890 Sint-Amands, 052/33 08 05,
verhaerenmuseum@skynet.be, www.emileverhaeren.be

Stedelijk Museum Plantin-Moretus

(Salon Emile Verhaeren - schenking René Vandevor)

Vrijdagmarkt 22, 2000 Antwerpen, 03/211 14 50,
museum.plantin.moretus@stad.antwerpen.be

Letterenhuis-AMVC

Minderbroedersstraat 22, 2000 Antwerpen, 03/222 93 20,
letterenhuis@stad.antwerpen.be, <http://www.letterenhuis.be>

Koninklijke Bibliotheek – Librarium (*Verhaerenkabinet*)

Keizerslaan 2, 1000 Brussel, librarium@kbr.be, 02/519 53 11, www.kbr.be

Le Caillou-qui-bique – Espace Emile Verhaeren (*buitenverblijf van Verhaeren*)

Rue Emile Verhaeren 23, 7387 Roisin, 065/52 92 90, legrandrene@skynet.be,
www.myspace.com/emileverhaerenaroisin

LINKS

Biografie Verhaeren en zijn poëzie

<http://www.emileverhaeren.be>

<http://www.poetes.com/verhaeren/index.php>

http://www.toutelapoesie.com/poetes/emile_verhaeren.htm

<http://www.anthologie.free.fr/anthologie/verhaeren/verhaeren.htm>

http://poesie.webnet.fr/lesgrandsclassiques/poemes/emile_verhaeren/emile_verhaeren.html

Kunststromingen in de 19^e eeuw

<http://www.culuurnetwerk.org/>

<http://www.the-artfile.com/nl/tijdbalk/tijdbalk.htm>

<http://www.exittoart.nl/stromingen/19eeuws.htm>

Algemeen symbolisme

http://www.ned.univie.ac.at/lic/stroemung.asp?str_id=8

<http://www.artlex.com/>

<http://pages.globetrotter.net/sdesr/nbprop.htm>

<http://artcyclopedia.com/history/symbolism.html>

<http://www.kunstbeeld.com>

<http://www.kunstophetweb.nl/kunstgeschiedenis.htm>

<http://users.skynet.be/litterature/symbolisme/symbolismebelge.htm>

<http://users.pandora.be/gerdavanfleteren/vlaanderen/inh299.htm>

http://www.lamediatheque.be/CENTAUTEURS/html/100_symbolisme.html

PRAKTISCHE INFORMATIE

Adres

Provinciaal Museum Emile Verhaeren
Emile Verhaerenstraat 71
2890 Sint-Amands

Tel.: 052/33 08 05

Fax: 052/33 68 61

verhaerenmuseum@skynet.be

www.emileverhaeren.be

Openingstijden

Het museum is voor scholen gratis te bezoeken van 11:00 > 18:00

Geleide rondleidingen: 30 euro

- maart > november: zaterdag, zondag en feestdagen
- 1 juli > 31 augustus: alle dagen, uitgezonderd op maandag

Voor scholen is het museum uiteraard ook op andere dagen en uren te bezoeken.

Rondleidingen

Rondleidingen voor groepen op afspraak (30 euro)

Info en reservatie: 052/33 08 05

Bereikbaarheid

Vanuit Brussel of Antwerpen bereikt u het museum via de A12 - afrit Sint-Niklaas / Dendermonde (N16). Vervolgens neemt u de N17 richting Dendermonde. Bij het 2° rondpunt neemt u de eerste afslag richting Sint-Amands. In Sint-Amands volgt u verder de signalisatie naar het museum. Het museum bevindt zich op 100m van de kerk en de Scheldekaai (parking)

Vanuit Gent bereikt u het museum via de E17 richting Antwerpen - afrit Sint-Niklaas /Temse. Vervolgens neemt u de N16 richting Temse - Mechelen (N16) - afrit Bornem. In Bornem volgt u de signalisatie naar Sint-Amands. In Sint-Amands volgt u verder de signalisatie naar het museum. Het museum bevindt zich op 100m van de kerk en de Scheldekaai (parking)

Andere mogelijkheden voor een dagje uit in de regio **Klein-Brabant**:

- het kasteel van Marnix van Sint-Aldegonde te Bornem
Kasteelstraat 34 - 2880 Bornem, 03/889.90.09, ameliedarschot@hotmail.com
<http://www.kasteelmarnixdesaintealdegonde.be/>

- het Scheepvaartmuseum te Baasrode
Sint-Ursmarusstraat 137, 9200 Baasrode, info@scheepvaartmuseumbaasrode.be
<http://www.scheepswervenbaasrode.be>

- Schelde-paviljoen De Notelaer,
Notelaardreef 2, 2880 Hingene, 03/889.69.20, info@notelaer.be,
<http://www.notelaer.be>

- Kasteel d'Ursel te Hingene
Wolfgang d'Urselstraat 9, 2880 Hingene, 03/8206011, info@kasteeldursel.provant.be

Voor bijkomende informatie:

Toerisme Klein-Brabant – Scheldeland

'Het Landhuis'

Boomstraat 1, 2880 Bornem, 03/899.28.68, info@tkbs.be

<http://www.toerismekleinbrabant.be>